

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

CİLT : I

DİYARBAKIR - 1999

Sahih Hadisin Tanımı Üzerine

Ar. Gör. Mehmet BİLEN

Giriş

İslam'ın temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim, itikat, ibadet, ahlak, insanların karşılıklı ilişkilerinde uyacakları hususlar vb. insanlar için gerekli olan her konuda temel ilkeleri belirtmiştir. Bu temel ilkelerin açıklamasını ve pratik olarak uygulanmasını ise Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünnetinde bulmaktayız. Dolayısıyla Kur'an'ı anlamak ve onun getirdiği dini yaşayabilmek için sünnete uymak ve ona tabi olmak bir zorunluluktur. Zaten başlangıçtan beri uygulama bu şekilde olagelmıştır. Hz. Peygamber hayattayken, inananlar karşılaştıkları problemlere çözüm bulmak için kendisine; vefatından sonra ise ondan nakledilen hadislere (sünnete) müracaat etmişlerdir.

Rasulullah'ın, sünnetinin yazıyla tespit faaliyeti onun hayatında başlamış ve küçük defterler halinde ilk meyvelerini veren bu mübarek faaliyet, birkaç asır sonra binlerce cildi bulan bir seviyeye ulaşmıştır.¹ Hz. Peygamber'den nakledilen bu devasa mirasın içine sahih olmayan, zayıf ve değişik amaçlarla uydurulmuş çok sayıda rivayetin karışması sebebiyle Müslüman alimler, kendisiyle amel edilecek sahih hadisi tanımlamak ve tespit etmek için bazı kriterler geliştirdiler. Makalemizin konusunu teşkil eden bu tanım ve kriterlerin tahliline geçmeden önce kısaca hadis kavramı üzerinde durmanın yararlı olacağına inanıyoruz.

Hadis Arapça h-d-s kökünden gelmektedir. Kelime olarak eskinin zıddı, yeni ve haber anlamındadır. Çoğulu ise *ehadis*'tir.² Bu kökten türeyen bazı fiiller haber vermek, nakletmek gibi anlamlarda

¹ Mehmed S. Hatiboğlu, *Müslüman Alimlerin Buhari ve Müslim'e Yönelik Eleştirileri*, (İslamî Araştırmalar Dergisi, Hadis-Sünnet Özel Sayısı, c.10, S.1-2-3, Ankara, 1997)s. 1.

² İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, II, 131 vd. (h-d-s maddesi).

kullanılır.³ Nitekim Suphi es-Salih *hadis* lafzının hangi anlamda kullanılırsa kullanılsın haber vermek anlamına geleceğini belirtmektedir.⁴

Hadis kelimesi Kur'an-ı Kerim'de de söz ve haber anlamında kullanılmaktadır. "Herhalde sen, onlar bu söze (hadis) inanmıyorlar diye üzüntüden kendini helak edeceksin!"⁵ "Doğru iseler haydi onun gibi bir söz (hadis) getirsinler."⁶ ayetlerinde olduğu gibi. Buhari'nin rivayet ettiği şu hadiste de *hadis* kelimesi, Hz. Peygamber tarafından aynı anlamda kullanılmaktadır: Hz. Peygamber (s.a.v.) Ebu Hureyre'nin "Kıyamet günü senin şefaatine nail olacak en mesut kişi kimdir?" şeklindeki sorusuna "hadis öğrenmedeki aşırı isteğinden dolayı bu "hadisi" Ebu Hureyre'den önce kimsenin sormayacağını bildiğini" söylemiştir.⁷

İstilah olarak ise hadis, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) izafe edilen söz, fiil ve takrirlerdir, şeklinde tanımlanmaktadır.⁸ Bazı alimler bu tanıma, Hz. Peygamber'in sıfatlarını, yaratılış özelliklerini ve nübüvvetten önceki hayatına ilişkin haberleri de eklemektedirler. Aynı şekilde sahabe ve tabiilerden gelen haberleri de hadis olarak nitelendirmektedirler.⁹

Hadis kavramı çoğu kere muhaddislerce sünnetle aynı anlamda (müradifi olarak) da kullanılmaktadır.¹⁰ Bundan hareketle hadisi, sünnetin sözle ifade edilmiş biçimi¹¹ şeklinde tanımlamak da mümkündür.

Sahih Hadis

Sahih Hadis, *adalet ve zapt sahibi olan ravilerin kendileri gibi adalet ve zapt sahibi olan ravilerden muttasıl bir senedle rivayet ettikleri şaz ve muallel olmayan hadislere* denir.¹² "Bu

³ Koçyiğit, Talat, *Hadis İstilahları*, (A.Ü.İ.F. yay, Ank., 1985) s.120.

⁴ Suphi es-Salih, *Hadis İlimleri ve Hadis İstilahları*, (4.bsk., Ank., 1986), s. 2

⁵ 18, Kehf, 6

⁶ 52, Tur, 34; Ayrıca Bak. 39, Zümer, 23; 93, Duha, 11

⁷ *Buhari*, 3 İlim, 33 (I,33)

⁸ Cemalu'd-Din el-Kasimi, *Kavaidu't-Tahdis*, (Beyrut, 1993) s. 61; Suphi es-Salih, a.g.e., s.1; Koçyiğit, a.g.e., s.121

⁹ Nurettin İtr, *Menhecu'n-Nakdi fi Ulumi'l-Hadis*, (Beyrut, 1992) s.26-27

¹⁰ Suphi es-Salih, a.g.e., s.7

¹¹ Koçyiğit, a.g.e., s.121

¹² İbn Salah, a.g.e., s.11-12 ; İbn Kesir, *İhtisarü Ulumi'l-Hadis* (Ahmed M. Şakir şerhiyle, Mısır, 1951) s.21; en-Nevevî, *et-Takrib ve't-Teyisir li Ma'rifeti's-Suneni'l-Beşiri'n-*

tanımın bu şekliyle ilk defa kimin tarafından yapıldığı incelendiğinde, elimizdeki mevcut kaynaklar içerisinde bu tanımın yer aldığı en eski kaynağın İbn Salah'ın (ö.643) 'Ulumu'l-Hadis' adlı eseri olduğu görülmektedir. Ondan önce bir başka eserde bu şekliyle sahih hadis tanımına rastlamak mümkün olmamıştır. Dolayısıyla meşhur sahih hadis tanımının İbn Salah tarafından şekillendirildiği ve formüle edildiği anlaşılmaktadır."¹³

İbn Salah'tan önceki dönem incelendiğinde ona kaynaklık edebilecek, sahih hadisin bazı tanım ve kriterlerine rastlamak mümkündür. Bunlardan en önemlisi İmam Şafî'nin (ö.204) tanımıdır. İmam Şafî Risale adlı eserinde bir hadisin delil olabilmesi için şu şartları taşıması gerektiğini belirtmektedir:

“Bana birisi şöyle dedi: İlim ehline karşı hucet olacak şeyin en azının ne olduğunu belirle ki, haber-i hassa ilim ehli için bağlayıcı olsun.

Ona şöyle dedim:Hz. Peygamber'e veya ondan sonra gelenlere varıncaya kadar tek kişinin yine tek kişiden rivayet ettiği haberdur. Bu tür bir haber-i hassanın hucet olabilmesi için şu şartları taşıması gerekmektedir: Hadisi rivayet eden dininde güvenilir, hadisinde doğrulukla tanınmış, rivayet ettiğini iyice anlayan, hadisin lafızlarındaki herhangi bir değişikliğin sebep olacağı anlam kaymalarının farkında olan veya [bunun farkına varacak seviyede değilse] hadisi mana ile değil, duyduğu gibi harfî harfine rivayet eden biri olmalı. Çünkü anlamı değiştirecek hususları bilmediği halde mana ile rivayette bulursa, belli olmaz helali harama çevirebilir. Hadisi harfî harfine rivayet edecek olursa hadisin anlamını saptırma tehlikesi ortadan kalkar. Ezberinden rivayet ediyorsa hıfzı sağlam olmalı, kitaptan rivayet ediyorsa yazdığını iyi muhafaza eden biri olmalıdır. Hadis hafızlarıyla aynı hadisi rivayet etmişse onlara muhalif rivayette bulunmamalı, karşılaştığı kişiden işitmediği hadisleri de rivayet eden veya Hz. Peygamber'den güvenilir

Nezir,(Beyrut,1986) s.21; İbn Hacer, *Şerhu Nuhbeti'l-Fiker*, (Dimaşk, tsz.) s.30; el-Kasimi, a.g.e., s.121

¹³ M. Hayri Kırbaoğlu, *İmam Şafî'nin "Risale"sinin Hadis İlimindeki Etkileri*, (İslami Araştırmalar Dergisi, Hadis-Sünnet Özel Sayısı, C.10, S. 1-2-3.) s.91.

ravilerin rivayetlerine muhalif rivayette bulunan müdellis biri olmamalıdır. Ravinin kendinden önceki raviler de bu şekilde olmalı ve bu suretle hadis Hz. Peygamber'e veya ondan sonrakilere kesintisiz olarak ulaşmalıdır. Çünkü ravilerden her biri bu şekilde hem kendine hadis rivayet edeni hem de kendisinden hadis alanı doğrulamış olur. Dolayısıyla ravilerin hepsinin bu şartları taşımaları gerekmektedir.”¹⁴

el-Hatib el-Bağdadî (ö.463) “el-Kifaye” adlı eserinde sahih hadisin tanımı ve kriterleri olabilecek bazı nakillerde bulunmaktadır. Bu nakillerden biri İmam Şaffi'nin çağdaşı olan İbn ez-Zubeyr el-Humeydî'den (ö.219) yapmıştır. el-Humeydî'ye göre bir hadisin delil olabilmesi için şu şartları taşıması gerekmektedir:

“Şayet Rasulullah'tan sabit olan ve delil olarak bizi bağlayan hadis hangi hadistir, diye sorulacak olursa şöyle derim:

“Hadis Rasulullah'tan sabit olmalı, maktu' olmayıp muttasıl olmalı, ricali (ravileri) ma'ruf olmalı veya bana güvenilir ve ma'ruf olan bir ravinin tanımadığım fakat kendisinin tanıdığı bir raviden rivayet ettiği muttasıl bir hadis olmalıdır. Bu şekilde bana rivayet eden tarafından tanındığı için hadis sabit olur. Hz. Peygamber'e varıncaya kadar böyle olmalıdır. Hz. Peygamber'e varıncaya kadar hadisi rivayet edenlerin her birinin “semi'tu (işittim)” veya “haddesena (bize tahdis etti)” demesi gerekmez. Hadis rivayet edenle kendisinden rivayet edilen arasında bir veya daha fazla kişinin bulunması da fark etmez. Zira bana göre bu durum da sema'a delalet eder. Çünkü hadisi rivayet eden kendisinden rivayet ettiği raviye ulaşmış ve Hz. Peygamber'e kadar böyle olmuştur. Bu tür haberler, ravinin sadık (doğru) ve kendisinden rivayette bulunduğu raviye ulaşmış olması şartıyla, bağlayıcı ve sahihtir...”¹⁵

¹⁴ *er-Risale*, (M. Şakir tahkiki) s.369-372. Risale'den naklettiğimiz yukarıdaki pasajın tercümesinde M. Hayri Kırbasoğlu'nun adı geçen makalesinde yaptığı tercüme ile Risale'nin A. Şener - İ. Çalışkan tarafından yapılan tercümesinden (T.D.V. yay., Ankara, 1996) yer yer yaralandık.

¹⁵ *el-Kifaye fi İlmi'r-Rivaye*, (Beyrut, 1406/1986), s. 36

el-Hatib, Muhammed b. Yahya ez-Zuhlî'den (ö.252,256,257) de şunları nakletmektedir.

“Munkatı olmayan, senedinde meçhul (bilinmeyen) ve mecruh (cerh edilmiş) bir ravi bulunmayan muttasıl bir hadisten başkasıyla ihticac etmek caiz değildir.”¹⁶

el-Hatib, ez-Zuhlî'nin oğlu Yahya Muhammed b. Yahya'dan (ö.260'tan sonra) da şöyle bir nakilde bulunmaktadır:

“Bir haber, sika bir ravi tarafından Hz. Peygamber'e varıncaya kadar kendisi gibi sika olan ravilerden rivayet edilmedikçe –aralarında meçhul ve mecruh raviler de bulunmamak şartıyla- yazılmaz. Haber bu özelliklerle Hz. Peygamber'den sabit olunca kabul etmek, onunla amel etmek ve ona muhalefet etmemek gerekmektedir.”¹⁷

el-Hattabî'nin (ö.388) sahih hadis tanımı ise şöyledir:

“Sahihs hadis, senedi muttasıl, ravileri adil olan hadistir.”¹⁸

Zikrettiğimiz bu tanımların her birinin İbn Salah'ın meşhur sahih hadis tanımına kaynaklık etmiş olabileceği kanaatindeyiz. Muhtemelen İbn Salah yapılan bu tanımları ve ileri sürülmüş bulunan kriterleri formüle ederek yeni bir tanım ortaya koymuştur.* İbn Salah'tan sonraki dönemlerde yazılmış bulunan hadis usulüne dair eserlerde verilen sahih hadis tanımlarının hemen hemen hepsi de İbn Salah'ın tanımının tekrarı niteliğindedir.

Klasik hadis usulünde genel kabul gören bu tanıma göre, sahih hadiste şu şartların bulunması gerekmektedir:¹⁹

1-Ravinin adalet sahibi olması: Adalet, kişiyi takva ve muruvvet sahibi yapan bir melekedir. Bu sayede ravi şirk, fısk, bid'at, yalan ve isyandan uzak durur. Ravilerde adaletin şart koşulması, adil olmadıkları bilinen, yahut hali bilinmeyen veya kim

¹⁶ a.g.e., s.36.

¹⁷ a.y.

¹⁸ el-Hattabi, *Mealimu's-Sunen Şerhu Suneni Ebi Davud* (Beyrut, 1416/1996) I, 6.

* M. Hayri Kırbasoğlu da adı geçen makalesinde İmam Şafii'nin ve el-Hatib'in naklettiği tanımların İbn Salah'a ilham kaynağı olduğu, şeklinde kanaat belirtmektedir. Bak. a.g.e. s.93.

¹⁹ İbn Hacer, a.g.e., s.31-33; Suphi es-Salih, a.g.e., s.119-120; Nurettin Itr, a.g.e., s.242-243; Koçyiğit, a.g.e., s. 383 – 389; Ahmed Umar Haşim, *Kavaidu Usuli'l-Hadis*, (Beyrut, 1404/1984), s.39 –43.

oldukları bilinmeyen, dolayısıyla adil olup olmadıkları belli olamayan kimselerin rivayetlerini sahih hadisin dışında tutmak içindir.

2- Ravinin zabt sahibi olması: Ravinin hadisi hafızasında veya kitabında muhafaza edip eksiksiz bir şekilde eda etmesidir. Böylece hatası çok, gafleti fahiş olan kimselerin rivayet ettikleri hadisler de sahihin dışında kalmış olur.

3- Senedin muttasıl olması: İlk ravisinden son ravisine kadar senedin herhangi bir yerinde kopukluk bulunmaması halidir. Her ravi kendinden önceki raviye mulaki olmuş ve hadisi ondan almış olmalıdır. Bu şart dolayısıyla senedi muttasıl olmayan munkati', mu'dal, mudelles gibi hadis çeşitleri de sahihin dışında kalmış olmaktadır.

4- Hadis şaz olmamalıdır: Şaz hadis, güvenilir bir ravinin kendisinden daha güvenilir bir raviye muhalif olarak rivayet ettiği hadistir ki bu rivayetinde ravi tek kalmıştır. Böyle durumlarda, daha güvenilir olan ravinin rivayet ettiği hadis tercih edilir.

5- Hadis muallel olmamalıdır: Muallel hadis görünüşü itibarıyla sahih olan, fakat aslında gizli ve kadih (sıhhatini kemiren) bir illeti bulunan hadislere denir. Ancak bu illet keşfedilmedikçe hadisin muallel olduğu elbette söylenemez. Bu durumda olan hadis de sahih olma vasfını kaybetmiştir.

Hadisçilere göre, zikrettiğimiz bu şartları kendisinde bulduran hadislerin sıhhatine hükmedilir. "Eğer bazı hadislerin sıhhati üzerinde hadisçiler arasında bir görüş ayrılığı çıkmış ise, bu ayrılık, beş şartın o hadislerde var olup olmadığı hususunda ortaya çıkan görüş ayrılığı dolayısıyladır. Zira bazı hadisçilerin tadil ettikleri bir ravi, diğer bazıları tarafından cerh edilmiş ise, ravi üzerinde hasil olan bu görüş ayrılığı, onun tarafından rivayet edilen hadisin sıhhati üzerinde de ortaya çıkar. Raviyi tadil edenler hadisin sahih olduğuna hükmederken, cerh edenler, onun sıhhati üzerinde tereddüt gösterirler."²⁰

Sahi hadisin hadisçiler tarafından genel kabul gören bu şartlarında hadisçilerin tümünün ittifak ettiğini söylemek mümkün görünmemektedir. Yukarda da görüldüğü gibi el-Hattabi'nin tanımında, sadece adalet ve senedin ittisalından söz edilmektedir. el-Hakim en-Neysaburi'nin (ö.405) de sahih hadis için zikrettiği şartlar

²⁰ Koçyiğit, a.g.e., s. 384.

farklıdır. Ona göre, “sahih hadisin sıfatı, bilinen bir sahabinin Rasulullah’tan (s.a.v.), iki adil tabiinin de sahabiden rivayet ettiği, şehadet üzerine şehadet misali, hadis ehlinin zamanımıza kadar kabul ederek nakletmeleridir.”²¹ Sahih hadisin en az iki ravi tarafından rivayet edilmesi gerektiği şartı Ebu Ali el-Cubbaî’den (ö.303) de nakledilmektedir.²² Hadisçiler bu şartlara itibar etmedikleri gibi bunları haklı gerekçelerle eleştirmişlerdir.

Hadisçilerin sahih hadis için öne sürdükleri şartlar ile fakihlerin öne sürdükleri şartlar da farklıdır. İbn Daqiq el-‘İd (ö.702) “şaz ve muallel olmama” şartlarının hadisçiler tarafından ziyade edildiğini belirttiğinden sonra şunları söylemektedir: Hadisçilerin hadislerin muallel olmaları için saydıkları illetlerin çoğu fakihlerin usulünde uygulanmamaktadır.”²³ Muhammed Ebu Zehra da sahih hadisin şartlarından olan “şaz olmama hali”ni, şu şekilde açıklamaktadır: “(Sahih hadis) hadis ehlinin belirttiği kaidelere, veya dinden zaruri olarak bilinen bir şeye ya da Kur’an’ın kati hükümlerine muhalif olmamalıdır.”²⁴

Hadis ilminde aranıp bulunamayan bazı metin tenkidi sistemleri fıkıh ilminde mevcuttur.²⁵ Fakihlere göre hadisin sıhhati, senedinde yalancı bir ravinin bulunmaması, Kur’an’ın bir ayetine muvafakatı veya dinin bazı asıllarına uygun olmasıyla bilinir.²⁶ İmam Ebu Hanife ve talebelrinin hadis tercihinde göz önünde bulundurdıkları kriterlerin başında da Kur’an’a ve akla uygunluk gelmektedir.²⁷ İmam Şafii, kendisinden naklettiğimiz, sahih hadisin şartları arasında zikretmese de sünettin Kur’an’a muhalif olamayacağını belirtmektedir.²⁸ Seyyid Şerif el-Curcani (ö.816) de

²¹ *Kitabu Ma’rifeti Ulumi’l-Hadis*, (Beyrut, 1406/1986), s. 62

²² İbn Hacer, en-Nuketü ala Kitabi İbn Salah, (Beyrut, 1414/ 1994), s.42-43 .

²³ el-İraqi, et-Taqyid ve’l-İdah, (Beyrut, 1418/1997), s.25; es-Sehavi, Fethu’l-Muğis, (Beyrut, 1417/1996), I,29.

²⁴ *Usulu’l-Fıkh*, s. 110.

²⁵ Salahattin Polat, *Hadis Araştırmaları*, s.167.

²⁶ El-Kasimi, a.g.e.,s. 82. el-Kasimi, bu görüşü İbn el-Hassar’dan nakletmektedir.

²⁷ İ. Hakkı Ünal, *İmam Ebu Hanife’nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu*, (Ankara, 1994), s. 83-123. Yazar bu eserinde Ebu Hanife ve talebelerinin hadis tercih ve tefsirinde dikkat ettikleri şu yedi hususu genişçe açıklamaktadır: 1-Kur’an’a uygunluk. 2-Akla uygunluk. 3- İnsana verilen değer. 4-Kolay ve maslahata uygun olanı tercih. 5- Maksada uygun olanı tercih. 6-Örfe uygunluk. 7-Zamanla ortaya çıkan gelişmeleri dikkate alma.

²⁸ *er-Risale*, s.146. İmam Şafii er-Risale’nin bir çok yerinde bu görüşünü değişik vesilelerle ifade etmektedir. Bak. S. 198, 228, 546.

sahih hadisi şu şekilde tanımlamaktadır: “Lafzında bozukluk olmayan, anlamı Kur’an ayetine, mütevatir habere ve icma’ya aykırı olmayan ve ravisi adil olan rivayettir.”²⁹

Görüldüğü gibi Müslüman alimler hadisin tashihi konusunda değişik yollar takip etmişlerdir. Tahir el-Cezairî (ö.1338), hadis tashihi konusunda bilginlerin üç gruba ayrıldıklarını belirtmektedir: 1-Birinci grup ağırlıklı olarak senedle ilgili şartlarla uğraşmıştır. Onlara göre bir hadisin senedi muttasıl ve ricali güvenilir ise sıhhatine hükmedilir. Derin araştırmaya gerek yoktur. Hatta onlardan bazıları, daha güvenilir ravilerin rivayet ettikleri hadislerle muhalif de olsa hadisin sıhhatine hükmetmektedirler ki çoğu kere bu hadislerin arasını cem etmek de mümkün olmamaktadır.

2- İkinci grup ise ağırlıklı olarak hadisin metni üzerinde durmuştur. Bir hadisin anlamı doğru ise, senedinde problem olsa bile, yine de sıhhatine hükmederler. Halbuki anlamı doğru olduğu halde zayıf ve mevzu olan çok sayıda hadis vardır.

3- Üçüncü grup ise, meseleye gerçekten hakkını vererek, hem sened hem de metin üzerinde araştırma yapmaktadır. Bu grubun mensupları, sadece metin kendi düşüncesine uymadığı için ravileri kötüleyen ya da tam tersine onları masum sanıp rivayetlerini hemen kabul eden bir tutum içerisine girmezler. Bunların metoduna göre ikinci gruba mensup olanların reddettikleri çok sayıda hadis sahih sayıldığı gibi, birinci gruba mensup olanların sahih saydıkları çok sayıda hadis de gayr-i sahih olabilmektedir. Bu grubun yolu en mutedil ve en doğru olan yoldur.³⁰

Hadisçilerin de sahih hadis için öne sürdükleri şartlar incelendiğinde hepsinin senedle ilgili olduğu ve metnin ihmal edildiği görülmektedir.³¹ Bu sebeple bir hadis için “sahihtir”

²⁹ *Kitabu't-Ta'rifat*, s.57

³⁰ *Tevcihu'n-Nazar ila Usuli'l-Eser*, (Beyrut, 1416/1995), s. 190 – 208.

³¹ Sahih hadisin şartları, senedle ilgili olanlar ve metinle ilgili olanlar diye ikili bir taksime tabi tutulmaktadır. Yukarıda saydığımız beş şarttan ilk üçü senedle ilgili, diğer ikisi ise metinle ilgili olarak nitelendirilmektedir. (Bak. Muhammed Gazali, Fakihlere ve Muhaddislerle Göre Nebevi Sünnet, çev. Ali Özek, İst. 1992, s.27 –28.)

Bu tasnife katılmıyoruz. Kanaatimizce şartların hepside senedle ilgilidir. Şaz hadisin tanımına bakmak, onun senedle ilgili bir husustan ötürü sıhhatini kaybettiğini anlamamıza yetecektir. Şaz hadisteki en önemli belirleyici, güvenilir ravinin kendinden daha güvenilir olan raviye ya da güvenilir ravilerin cemaatine muhalif rivayette bulunmasıdır. Bu ise senedle ilgili bir durumdur.

denilmesi kesin (kat'î) bir hüküm ifade etmez.³² Sadece isnadın zahirine bakılarak bu hükme varılmıştır. Halbuki güvenilir (sika) olan ravi de hata yapabilir ve unutulabilir.³³ Hadis için sahih değildir denildiğinde de hadisin senedinin sahih olmadığı belirtilmektedir.³⁴ Zira hadisin sahih olmaması, tamamı senedle ilgili, anılan şartlara göredir.³⁵ Kısacası sıhhat da zaiflik de tamamıyla bu şartlara bağlı olarak hadisçide hasıl olan zann-ı galibe göre verilmiş bir hükümdür.³⁶ Dolayısıyla isnadın sahih olması metnin sahih olmasını

Muallal hadise gelince, muhaddisler hadisi muallal kılan illetin bazen senedde bazen de metinde görüldüğünü belirtmektedirler. (Bak. İbn Salah, a.g.e., 89-93; Nurettin İtr, a.g.e., 450-454; Talat Koçyiğit, Hadis Usulü, Ank. 1993, s. 104-106; Hadis İstılahları, s. 139-145; Suphi es-Salih, a.g.e., s.150-156.) Muallal hadisle ilgili verilen misaller incelendiğinde hadisi muallal kılan hususların yine senede raci oldukları görülmektedir. el-Hakim en-Neysaburi (Ma'rifetu Ulumi'l-Hadis, s.112 - 119) senet ve metinde görülebilen en yaygın on kısım illeti zikretmektedir. es-Suyuti de bunları şöylece özetlemektedir (Tedribu'r-Ravi, s. 169-171. Ayrıca bak. Talat koçyiğit, Hadis İstılahları, s. 141-144.) : 1- Sened görünürde sahih olduğu halde ravilerden birinin hadisi şeyhinden işitip işitmediğinin bilinmemesi. 2- Hadisin sika ve hafız olarak bilinen kimselerin rivayetlerinde mursal olmakla beraber, bir başka yönden musned olarak rivayet edilmesi ve bu ikinci rivayetin görünürde sahih olması. 3- Belli bir sahabinin hadisi olduğu halde, değişik memleketlerden olan ravilerin birbirlerinden rivayetleri esnasında başka bir sahabiden rivayet edilmesi. 4- Bir sahabinin hadisi olduğu halde yanlış olarak bir tabiiden rivayet edilmesi. 5- An'ane ile rivayet edilen bir hadisin isnadından bir ravinin düşürülmüş olması. 6- Bir ravinin musned olarak rivayet ettiği bir hadisi, o raviden rivayet eden bir başka ravinin ittisali bozması ve hadisin bu şekilde bilinmesi. 7- Bir ravinin şeyhinin ismini bir rivayette belirtmesi başka bir rivayette ise müphem bırakması. 8- Ravinin mulaki olduğu ve hadis işittiği bir şeyhten işitmediği hadisleri vasıtasız olarak rivayet etmesi de o hadis için bir illet olur. 9-Hadisın belli bir tariki varken, kendi ricalinden birinin bir başka tarikten bu hadisi rivayet etmesi halinde, hadisi alan şahsın bu tarikle değil de bilinen tarikle hadisi nakletmesi. 10- Hadisin bir yönden merfu' başka bir yönden ise mevkuf olarak rivayet edilmesi. Görüldüğü gibi burada zikredilen illet çeşitlerinin hepsi neticede senede racidir. Muallal hadis için verilen misallerden bazılarının metinlerinde mana ile rivayet edilmesi sebebiyle bazı farklılıkların vuku bulduğu ve böylece hadisin muallal hale geldiği görülmektedir. (Bak. İbn Salah, s. 92.) Bu ve benzeri bazı hususlar metinle ilgilidir. Fakat bizim söz ettiğimiz hadisin muhtevasının Kur'an'a, mütevatir ve meşhur sünnete, dinin belli olan asıllarına, akli gerçeklere, tarihi vakalara, vb. hususlara arz edilerek tenkide tabi tutulması anlamına gelmemektedir. Bunu hadisçilerden çok fakihlerin zikrettikleri illetler arasında bulmak mümkündür. Zaten Gazali'nin verdiği misaller de bu şekildedir.

³² en-Nevevî, *et-Takrîb*, s.21

³³ es-Suyutî, *Tedribu'r-Ravi*, s. 39.

³⁴ en-Nevevî, a.g.e., s.21

³⁵ İbn Salah, *Ulumu'l-Hadis*, s.84

³⁶ es-Sahavi, a.g.e., I, 31.

gerektirmez kanaatindeyiz. Bunu söylemekle senedle ilgili yapılan çalışmaları ciddiye almamak gibi yanlış bir kanaatte olduğumuz anlaşılmalıdır. Biz sened ile beraber metin üzerinde de en az onun kadar ciddi incelemeler yapılmasının zaruri olduğuna inanıyoruz. Yukarıda üçüncü grubun metodu olarak belirtilen bu yöntemin en sağlıklı yöntem olduğunu belirtmek gerekmektedir. Buna hadisçilerle fakihlerin metotlarının sentezi de diyebiliriz.

Tamamı senedle ilgili olan sahih hadis şartlarının gerçeği ortaya çıkarmada her zaman yeterli oldukları söylenemez. Bu şartlara göre verilen hükümler nisbidir. Zira "bir hadise sahih, hasen... sıfatını verdirecek olan ana unsur ravidir ve ravinin adil, zabıt... olup olmadığını söyleyebilecek olan da muhaddistir. Muhaddisin kararı ise kendi bilgisine dayanmakta ve dolayısıyla, şahsi, subjektif olmaktan kurtulamamaktadır. Yani mesele, şahsi icthad meselesidir ve icthadlarda birlik sağlamak çok defa mümkün olmadığına göre, hadislerin değerlendirilmesinde ihtilafın vukuu gayet tabii bir husustur."³⁷ Bundan ötürü, rivayetleri değerlendirirken sağlıklı karar verebilmek için sened tenkidiyle yetinmemek, Kuran'ın ve sahih sünnetin ışığında rivayetlerin metinlerini de tenkide tabi tutmak gerekmektedir. M. Reşit Rıza'nın bir rivayeti değerlendirirken yaptığı açıklama metin tenkidinin gerekliliğini güzel bir şekilde ifade etmektedir:

"Ricalinin sika olduğu söylense bile Kur'an'ın zahirine aykırı olan bir hadisin senedinin veya alim bir sahabinin sözünün sıhhatine inanmam. Çünkü nice ravi vardır ki, dış görünüşlerine aldanılarak sika oldukları söylenir, halbuki içleri kötüdür. Eğer rivayetler isnad açısından olduğu gibi, metinlerin içeriği açısından da tenkid edilseler metinler birçok senedi iptal eder..."³⁸

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünnetini bize ulaştıran en önemli araçlardan olan sahih hadisin tespitinde son derece dikkatli davranmak durumundayız. Geçmiş hadis ulemasının uyguladığı sened tetkikinin yanında metin tetkikinin de ciddi bir şekilde yapılması bir çok tartışmalı konuyu halledebilir. Yeri gelmişken şunu da belirtmek gerekir ki, biz, hadis ilminde metin tenkidinin tamamıyla ihmal edildiğini, söylemiyoruz. Özellikle mevzu hadisin

³⁷ Hatiboğlu, a.g.e., s. 2.

³⁸ Rıza, Muhammed Reşit, *Tefsiru'l-Menar*, III, 141

tespitinde öne sürülen kriterler hadis ilmindeki metin tenkidi için çok güzel bir örnek teşkil etmektedir. Biz bu kriterlerin sahih hadis tespitinde senedle ilgili kriterlerle birlikte uygulanması gerektiğini savunuyoruz.

İlk nesillerde uygulanan muhteva analizi yöntemi daha sonraki dönemlerde hadisçiler tarafından ihmal edilmiş ve senedle ilgili çalışmalara ağırlık verilmiştir. İ. Hakkı Ünal bu kanaatimizi destekler mahiyette şunları zikretmektedir:

“Geçmiş hadis ulemasının isnad tetkikinde kılı kırk yaran hassasiyetlerinin şüphesiz çok büyük önemi vardır. Onların sahih hadisleri tespit için samimiyetle ortay koydukları bu eleştirel çaba her türlü takdirin üstündedir. Ancak isnad tetkikinde gösterdikleri bu hassasiyetin sadece yüzde onunu metin tetkikine hasredebilmiş olsalardı bugün hadis ilminin veçhesi bambaşka olurdu. Kaynaklarımızda hadis metinleriyle ilgili tenkid ve değerlendirmelerden bazı örnekler mevcut bulunmakla beraber, rical tetkiki maksadıyla oluşturulan ve yüzlerce cilde baliğ olan muazzam literatür karşısında bu örneklerin kayda değer olmadığını söylemek gerekir. Daha sahabe asrında başlayan özellikle muhtevaya yönelik tenkid ve tashih faaliyetinin aynı minval üzere devam etmemesi gerçekten büyük bir talihsizliktir.”³⁹

Salahattin Polat da, Müslüman alimler arasında metin tenkidi zihniyetinin var olduğunu genişçe açıkladıktan sonra şöyle bir değerlendirmede bulunmaktadır: “Sonraki dönemlerde bu tenkid zihniyetinin zamanın şartlarına göre ilk devirlerdeki seviyeyi gösteremediğini söylemek hatalı olmasa gerektir. Nakilcilik, derlemecilik ve şerh dönemlerinde de bu tenkitçi zihniyet sürdürülebilseydi İslamî ilimlerin bugün ulaştığı nokta herhalde daha farklı olurdu.”⁴⁰

Bu değerlendirmelerden sonra, sadece senetle ilgili şartları göz önünde bulundurarak yapılmış olan sahih hadis tanımının yeterli olmadığını söyleyebiliriz. Bu da çözüme kavuşturulması zorunlu olan çok önemli bir problemdir. Bizce yapılacak iş, senedle ilgili şartların yanında aşağıda ifade edeceğimiz, metin tenkidiyle ilgili şartların da zikredildiği yeni bir sahih hadis tanımının geliştirilmesidir.

³⁹ İ. Hakkı Ünal, *Seçmecî ve Eleştirel Yaklaşım veya Hz. Peygamber'i (s.a.v.) Anlamak*, (İslami Araştırmalar Dergisi, Hadis – Sünnet Özel Sayısı, c.X, S.1. Ankara, 1997) s.53.

⁴⁰ *Hadis Araştırmaları*, s. 218.

Sahih hadiste bulunması gereken metinle ilgili şartları şöylece sıralayabiliriz:

1- Sahih Hadis Kur'an-ı Kerim'e muhalif olamaz. Hadis (sünnet) Kur'an'a tabidir ve Onun açıklaması konumundadır. Dolayısıyla açıklamanın açıklanana muhalif olması düşünülemez.

2- Sahih hadis mütevatir ve meşhur sünnete muhalif olmamalıdır.

3- Dinin sabit olan asıllarına aykırı bir anlam içermemelidir.

4- Akli gerçekler ve tarihi vakalarla uygunluk içerisinde olmalı, hisse ve müşahedeye dayalı hususlarla çelişmemelidir.

5- Rivayetin lafzında bozukluk (rekaket) bulunmamalıdır. Hz. Peygamber (s.a.v.) Arapça'yı son derece güzel konuşurdu. Anlamı bozuk ya da adeta bir şairin sözüne benzeyen rivayetlerin Peygamber tarafından söylenmiş olması düşünülemez.⁴¹

Saydığımız şartlara aykırı olan bir rivayetin sahih olamayacağı aşikar olduğuna göre sahih hadis için şöyle bir tanım önerilebilir.

"Sahih Hadis, adil ve zabıt ravilerin muttasıl bir senedle rivayet ettikleri, şaz ve muallel olmayan, anlamı Kur'an'ın genel prensiplerine, mütevatir sünnet'e, akli gerçeklere uygun ve lafzında bozukluk bulunmayan hadistir."⁴²

Kaynakça

- Ahmed Umar Haşim, *Kavaidu Usûli'l-Hadis*, Beyrut, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, 1984.
- el-Bağdadî, el-Hatib, *el-Kifaye fi İlmi'r-Rivaye*, Beyrut,2. Bas. 1986
- Bilen, Mehmet, *T.C. Diyanet İşleri Başkanlığına Bağlı Camilerde Görev Yapan İmamların Hadis Bilgilerinin Mahiyeti Üzerine Tecrübi Bir Araştırma*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1996.
- el-Buharî, Ebu Abdillah Muhammed b. İsmail, *es-Sahih*, I-VIII, İst. Tsz
- el-Cezairî, Tahir, *Tevcihu'n-Nazar ila Usûli'l-Eser*, Beyrut,1995.
- el-Curcanî, es-Seyyid eş-Şerif, *Kitabu't-Ta'rifat*, İst. Tsz.

⁴¹ Saydığımız kriterlerle ilgili daha geniş bilgi için bak. Salahattin Polat, a.g.e., s.174 – 217.

⁴² Mehmet Bilen, *T.C. Diyanet İşleri Başkanlığına Bağlı Camilerde Görev Yapan İmamların Hadis Bilgilerinin Mahiyeti Üzerine Tecrübi Bir Araştırma*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1996) s.34. Bu tanım tarafımızdan yapılmış bir denemdir. İlim ehlinin eleştiri ve yönlendirmeleriyle olgunlaşacağına inanıyoruz.

- **Ebu Zehra**, Muhammed, *Usûlu'l-Fıkh*, İst. Tebliğ yay. Tsz.
- **Hatiboğlu**, Mehmet Said, *Müslüman Alimlerin Buharî ve Müslim'e Yönelik Eleştirileri*, (İslami Araştırmalar Dergisi, Hadis-Sünnet Özel Sayısı, c.X. S.1-2-3)Ank., 1997.
- **el-Hattabî**, Ebu Suleyman Hamd b. Muhammed, *Mealimu's-Sunen Şerhu Suneni Ebi Davud*, I-II, Beyrut, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1996
- **Itr**, Nurettin, *Menhecu'n-Nakdi Fi Ulûmi'l-Hadis*, Beyrut, Daru'l-Fıkr, 1992.
- **İbn Hacer**, el-Askalani, *Şeru Nuhbeti'l-Fiker*, Dimaşk, Mektebetu'l-Gazali, T.siz.
- **İbn Kesir**, Ebu'l-Fida, *İhtisaru Ulûmi'l-Hadis*, (Ahmed Muhammed Şakir'in Şerhi el-Baisu'l-Hasis ile birlikte) Mısır, 1951.
- **İbn Manzur**, Ebu'l-Fadl, *Lisanu'l-Arab*, I-XV, Beyrut, Tsz.
- **İbn Salah**, Ebu Amr Osman b. Abdurrahman eş-Şehrezuri, *Ulûmu'l-Hadis*, Tah. Nurettin Itr, Dimaşk, Daru'l-Fıkr, 1986.
- **el-İraqî**, Zeynu'd-Din Abdu'r-Rahim b. el-Huseyn, *et-Taqyid ve'l-İdah lima Utliqa ve Uğliqa min Mukaddimeti İbn Salah*, Beyrut, Muessesetu'l-Kutubi's-Seqafiyye, 1997
- **el-Kasimî**, Muhammed Cemalu'd-Din, *Kavaidu't-Tahdis*, Tah. Muhammed Behçet el-Baytar, Beyrut, 1993.
- **Kırbaçoğlu**, M. Hayri, *İmam Şafii'nin "Risale"sinin Hadis İlmine Etkileri*(İslami Araştırmalar Dergisi, Hadis-Sünnet Özel Sayısı, c.X. S.1-2-3)Ank., 1997.
- **Koçyiğit**, Talat, *Hadis İstılahları*, Ank., A.Ü.İ.F. yay., 1985.
-, *Hadis Usulü*, Ank, 4. Bsk. A.Ü.İ.F. yay. 1993.
- **en-Neysaburî**, el-Hakim Ebu Abdillah, *Kitabu Ma'rifeti Ulûmi'l-Hadis*, Beyrut, Daru İhyai'l-Ulum, 1986.
- **en-Nevevî**, Muhyi'd-Din Ebu Zekeriya Yahya b. Şerefu'd-Din, *et-Takrib ve't-Teysir li-Ma'rifeti's-Suneni'l-Beşiri'n-Nezir*, Beyrut, 1986.
- **Rıza**, Muhammed Reşit, *Tefsiru'l-Menar*, I-XIII, Mısır, 1346 H.
- **Polat**, Salahattin, *Hadis Araştırmaları*, İst. İnsan yay., 1997.
- **es-Sahavî**, Şemsu'd-Din Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed, *Fethu'l-Muğis Şerhu Elfiyeti'l-Hadis*, I-III, Beyrut, 1996.
- **es-Salih**, Suphi, *Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları*, Çev. Osman Keskioglu, Ank., 4. bsk. D.İ.B. yay., 1986.

- es-Suyuti, Celalu'd-Din, *Tedribu'r-Ravi fi Şerhi Takribi'n-Nevevi*,
Beyrut, 1993.
- eş-Şafiî, Muhammed b. İdris, *er-Risale*, Tah. Ahmed Muhammed
Şakir, Beyrut, 1358/1940
- Ünal, İsmail hakkı, *İmam Ebu Hanife'nin Hadis Anlayışı ve Hanefi
Mezhebinin Hadis Metodu*, Ank., D.İ.B. yay.
1994.
-, *Seçmeci ve Eleştirel Yaklaşım veya Hz.
Peygamber'i(s.a.v) Anlamak*, (İslami Araştırmalar Dergisi,
Hadis-Sünnet Özel Sayısı, c.X. S.1-2-3)Ank., 1997.